

non posse, quia legem dedit, quia doctrinam instituit, quia bona praecepta mandavit. Illa enim sine adjuvante spiritu procul dubio est littera occidens; cum vero adest vivificans spiritus, hoc ipsum intus conscriptum facit diligi, quod foris scriptum lex faciebat timeri.

XXXIII. Inspice hoc paululum et in eo testimonio quod per Prophetam de hac re praeclarissimum edictum est. « Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et consummabo super » domum Israël, et super domum Juda Testamentum No- » vum, non secundum testamentum quod feci patribus » eorum in die qua apprehendi manum eorum, ut educe- » rem eos de terra Aegypti: quia ipsi non perseveraverunt » in testamento meo, et ego neglexi eos, dicit Dominus. » Quia hoc testamentum est, quod ordinabo domui Israël. » Post illos dies, dicit Dominus, dabo leges meas in cor » illorum, et in mente eorum scribam eas: et ero eis in » Deum, et ipsi erunt mihi in populum. Et non docebit » unusquisque civem suum et unusquisque fratrem suum, » dicens: Cognosce Dominum, quia omnes cognoscent » me, a minore usque ad majorem eorum; quia propitias » ero iniquitati eorum, et peccata eorum non memora- » bor ultra¹. » Quid ad haec dicimus? Nempe in veteribus libris aut nusquam aut difficile praeter hunc propheticum locum legitur facta commemoratio Testamenti Novi, ut omnino ipso nomine appellaretur: nam multis locis hoc significatur et praenuntiatur futurum, sed non ita ut etiam nomen legatur expressum. Considera igitur diligenter, quam differentiam inter duo testamenta, id est, vetus et novum, Deus esse testatus sit.

XXXIV. Cum dixisset: « Non secundum testamentum » quod feci patribus eorum in die qua apprehendi manum » eorum, ut educerem eos de terra Aegypti: » vide quid

¹ Jerem. xxxi, 31-36.

adjunxit: « Quia ipsi non perseveraverunt in testamento » meo. » Vitio eorum deputat, quod in testamento Dei non permanserunt; ne lex, quam tunc acceperunt, culpanda videatur. Ipsa est enim, quam non venit Christus solvere, sed implere¹. Non tamen per eandem legem justificatis impiis, sed per gratiam: hoc quippe agit vivificans spiritus, sine quo littera occidit: « Si enim data esset lex » quae posset vivificare, omnino ex lege esset justitia: sed » conclusit Scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex » fide Jesu Christi daretur credentibus². » Ex hac promissione, hoc est, ex Dei beneficio ipsa lex impletur, sine qua promissione praevicari facit; vel usque ad effectum mali operis, si etiam repagula timoris concupiscentiae flamma transcenderit, vel certe in sola voluntate, si timor poenae suavitatem libidinis vicerit. Quod enim ait: « Con- » clusit Scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide » Jesu Christi daretur credentibus; » ipsius conclusionis utilitas dicta est. Nam « Conclusit » ad quos usus, nisi quemadmodum alibi³ dicit: « priusquam autem veniret » fide, sub lege custodiebamur, conclusi in eam fidem quae » postea revelata est⁴. » Lex ergo data est, ut gratia quaereretur; gratia data est, ut lex impleretur. Neque enim sub vitio non implebatur lex, sed vitio prudentiae carnis: quod vitium per legem demonstrandum, per gratiam sanandum fuit. « Quod enim impossibile erat legis, in quo » infirmabatur per carnem, misit Deus Filium suum in » similitudine carnis peccati, et de peccato damnavit pec- » catum in carne, ut justitia legis impleretur in nobis, qui » non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiri- » tum⁵. » Unde et in isto propheticum testimonio: « Con- » summabo, inquit, super domum Israël et super domum

¹ Matth. v, 17. — ² Galat. iiii, 21. — ³ Fortè et ibid. — ⁴ Galat. iii, 23.

— ⁵ Rom. viii, 3.

» Juda Testamentum Novum : » quid est : « Consum-
 » mabo, » nisi implebo ? « Non secundum testamentum
 » quod feci patribus eorum in die qua apprehendi ma-
 » num eorum, ut educerem eos de terra Ægypti ¹. »

XXXV. Ergo illud vetuserat, quia hoc novum est. Unde igitur illud vetus, hoc novum, cum lex eadem impleatur per Testamentum Novum, quæ dixit in Vetere : « Non » concupisces ² ? Quia ipsi, inquit, non perseveraverunt in » testamento meo, et ego neglexi eos, dicit Dominus ³. » Ergo propter veteris hominis noxam, quæ per litteram jubentem et minantem minime sanabatur, dicitur illud Testamentum Vetus; hoc autem Novum, propter novitatem spiritus, quæ hominem novum sanat a vitio vetustatis. Denique attende quod sequitur, et vide quanta luce fiat perspicuum, quod sibi fidentes nolunt homines intueri : « Quia hoc testamentum est, inquit, quod ordinabo domui » Israël. Post dies illos, dicit Dominus, dabo leges meas » in cor illorum, et in mente eorum scribam eas ⁴. » Ecce est unde Apostolus ait, quod supra commemoravimus : « Non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis; » quia » Non atramento, sed spiritu Dei vivi ⁵. » Nec ob aliud arbitror in eo loco Apostolum voluisse commemorare Testamentum Novum, (ibi quippe ait : « Qui et idoneos nos » fecit ministros Novi Testamenti, non litteræ, sed spiri- » tus ⁶, ») nisi quia istam intuebatur prophetiam, cum diceret : « Non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus ⁷ : quoniam hic dictum est : « In cordibus eorum scribam eas ⁸, ubi nominatim promissum est Testamentum Novum.

XXXVI. Quid sunt ergo leges Dei ab ipso Deo scriptæ in cordibus, nisi ipsa præsentia Spiritus sancti, qui

¹ Jerem. xxxi, 31. — ² Exod. xx, 17. — ³ Jerem. xxxi, 32. — ⁴ Ibid. 33. — ⁵ 2 Cor. iii, 3. — ⁶ Ibid. 6. — ⁷ Ibid. 3. — ⁸ Jerem. xxxi, 33.

est digitus Dei, quo præsentate diffunditur charitas in cordibus nostris, quæ plenitudo legis est, et præcepti finis. Nam quia Veteris Testamenti promissa terrena sunt, licet (exceptis sacramentis, quæ umbra erant futurorum, sicut est circumcisio, et sabbatum, et aliæ dierum observationes, et quarundam escarum cæremoniæ ¹, et multiplex sacrificiorum sacrorumque ritus, quæ vetustati carnalis legis jugoque servili congruebant,) talia contineat præcepta justitiæ, qualia nunc quoque observare præcipimur, quæ maxime duabus illis tabulis sine figura adumbratæ significationis expressa sunt, sicuti est : « Non » adulterabis, non homicidium facies, non concupisces, » etsi quod aliud est mandatum quod in hoc sermone recapitulatur, « Diliges proximum tuum sicut te ipsum ² : » tamen quia in eo, sicut dixi, promissa terrena et temporalia recitantur, quæ bona sunt hujus corruptibilis carnis, quamvis eis sempiterna atque coelestia ad Novum scilicet Testamentum pertinentia figurentur; nunc ipsius bonum cordis promittitur, mentis bonum, spiritus bonum, hoc est, intelligibile bonum, cum dicitur : « Dabo leges meas in mente eorum, et in cordibus eorum scribam » eas ⁴. » Unde significavit eos non forinsecus terrentem » legem formidaturos, sed intrinsecus habitantem ipsam legis justitiam dilecturos.

XXXVII. Deinde addidit et mercedem : « Et ero eis » in Deum, et ipsi erunt mihi in populum ⁴. » Hoc est illud quod Deo ait ille, « Mihi autem adhærere Deo bonum » est ⁵. Ero, inquit, illis in Deum, et ipsi erunt mihi populus. » Quid hoc bono melius, quid hac felicitate felicius, vivere Deo, vivere de Deo, apud quem est fons vitæ, et in cujus lumine videbimus lumen ⁶ ? De hac vita

¹ 2 Retract. cap. 37. — ² Exod. xx, 14, et Rom. xiii, 9. — ³ Jerem. xxxi, 33. — ⁴ Ibid. — ⁵ Psal. lxxxii, 28. — ⁶ Id. xxxv, 30.

dicit ipse Dominus : « Hæc est autem vita æterna, ut » cognoscant te unum verum Deum, et quem misisti Jesum » Christum¹ : » id est, te et quem misisti Jesum Christum unum verum Deum. Hoc enim et ipse promittit dilectoribus suis, dicens : « Qui diligit me, mandata mea custodit ; et qui diligit me, diligitur a Patre meo, et ego » diligam eum, et ostendam me ipsum illi² : » utique in forma Dei, in qua æqualis est Patri ; non in forma servi, in qua se et impiis ostendet. Tunc enim fiet quod scriptum est, « Tollatur impius, ut non videat gloriam Domini³. » Quando ibunt sinistri in ignem æternum, justi autem in vitam æternam⁴. Quæ vita æterna, sicut commemoravi, definita est ea esse, ut cognoscant unum verum Deum. Hinc dicit et Joannes, « Dilectissimi filii Dei » sumus, et nondum apparuit quid erimus. Scimus quia » cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus » eum sicuti est⁵. » Hæc similitudo nunc incipit reformari, quandiu homo interius renovatur de die in diem secundum imaginem ejus qui creavit eum⁶.

XXXVIII. Sed ad illius eminentiæ perfectionem quæ tunc futura est, quid hoc, aut quantum est? Si quidem Apostolus ad illa ineffabilia quaecumque adhibens de notis rebus exemplum, parvulam ætatem virili comparavit ætati. « Cum essem, inquit, parvulus, quasi parvulus » loquebar, quasi parvulus sapiebam, quasi parvulus » cogitabam ; cum autem factus sum vir, deposui ea quæ » parvuli erant⁷. » Cur autem hoc dixerit, consequenter ostendens, « Videmus, inquit, nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem : nunc scio ex parte, » tunc autem cognoscam sicut et cognitus sum. »

¹ Joan. xvii, 3. — ² Id. xiv, 21. — ³ Isai. xxvi, 10. — ⁴ Matth. xxv, 49, et Joan. xvii, 3. — ⁵ 1 Joan. iii, 2. — ⁶ 1 Cor. iv, 16, et Coloss. iii, 10. — ⁷ 1 Cor. xiii, 11.

XXXIX. Proinde etiam per hunc Prophetam, cujus testimonium pertractamus, hoc additur ; ut in eo merces, in eo finis, in eo perfectio felicitatis, in eo beata æternæque vitæ summa consistat. Cum enim dixisset, « Et ero illis in Deum, et ipsi erunt mihi populus : » continuo addidit, « Et non docebit unusquisque civem suum » et unusquisque fratrem suum, dicens : Cognosce Dominum ; quia omnes cognoscent me, a minore usque ad » majorem eorum¹. » Nunc certe jam tempus est Testamenti Novi, cujus per Prophetam facta est promissio per hæc verba, quæ ex illa prophetia commemoravimus : cur ergo adhuc dicit unusquisque civi suo et fratri suo : Cognosce Dominum ? An forte non dicitur, cum Evangelium prædicetur, et ejus ipsa sit prædicatio, ut hoc ubique dicatur ? Nam unde se Apostolus gentium dicit esse doctorem, nisi quia hoc fit quod ipse ait : « Quomodo » invocabunt in quem non crediderunt ? Aut quomodo credent quem non audierunt ? Quomodo autem audient sine » prædicante² ? » Cum ergo nunc ista prædicatio usquequaque crebrescat, quomodo tempus est Testamenti Novi, de quo Propheta dixit, « Et non docebit unusquisque civem suum et unusquisque fratrem suum, dicens : Cognosce Dominum ; quia omnes cognoscent me, » a minore usque ad majorem eorum³ : » nisi quia ejusdem Testamenti Novi æternam mercedem, id est, ipsius Dei beatissimam contemplationem promittendo conjunxit ?

XL. Quid ergo est, « Omnes a minore usque ad majorem eorum : » nisi omnes pertinentes spiritualiter ad domum Israël, et ad domum Juda, hoc est, ad filios Isaac, ad semen Abrahæ ? Ipsa est enim promissio, qua ei dictum est : « In Isaac vocabitur tibi semen. Non enim

¹ Jerem. xxxi, 34. — ² 1 Tim. ii, et Rom. x, 14. — ³ Jerem. iii, 34.

» qui filii carnis, hi filii Dei; sed filii promissionis depu-
 » tantur in semen. Promissionis autem verbum hoc est,
 » Ad hoc tempus veniam, et erit Saræ filius. Non solum
 » autem, sed et Rebecca ex uno concubitu habens Isaac
 » patris nostri. De nondum enim natis, neque qui aliquid
 » operati fuerant boni aut mali, ut secundum electionem
 » propositum Dei maneret, non ex operibus, sed ex vocante
 » dictum est ei, quia major serviet minori¹. » Hæc est do-
 » mus Israël, vel domus Juda propter Christum, qui venit
 » ex tribu Juda. Domus filiorum promissionis hæc est, non
 » operum priorum, sed beneficii Dei. Hoc enim Deus
 » promittit, quod ipse facit: non enim ipse promittit et
 » alius facit, quod jam non est promittere, sed prædicere.
 » Ideo « Non ex operibus, sed ex vocante²: » ne ipsorum
 » sit, non Dei; ne merces non imputetur secundum gra-
 » tiam, sed secundum debitum, atque ita gratia jam non
 » sit gratia, cujus vehemens defensor est atque assertor mi-
 » nimus Apostolorum³, qui plus omnibus illis laboravit,
 » non ipse autem, sed gratia Dei cum illo. « Omnes enim,
 » inquit, agnoscent mei⁴: Omnes, » domus Israël et do-
 » mus Juda. « Neque enim omnes qui ex Israël, hi sunt
 » Israël⁵: » sed omnes quibus dicitur in « Psalmo pro
 » susceptione matutina, » hoc est, pro luce nova, Testa-
 » menti scilicet Novi, « Universum semen Jacob magnifi-
 » cate eum, timeat eum omne semen Israël⁶. » Universum
 » omnino semen, prorsus omne semen promissorum atque
 » vocatorum, sed eorum qui secundum propositum vocati
 » sunt. « Quos enim prædestinavit, illos et vocavit, quos
 » autem vocavit, illos et justificavit; quos autem justifica-
 » vit, illos et glorificavit⁷. Ideo ex fide, ut secundum gra-
 » tiam firma sit promissio omni semini, non ei tantum

¹ Rom. ix, 7-13. — ² Id. iv, 4. — ³ I Cor. xv, 9. — ⁴ Jerem. xxxi, 34.
 — ⁵ Rom. ix, 6. — ⁶ Psal. xxi, 24. — ⁷ Rom. viii, 28-30.

quod ex lege est¹, id est, quod ex Vetere Testamento
 venit ad Novum; « Sed et ei quod ex fide est, » non sibi
 præmissa lege. « Ex fide autem Abraham, id est, imita-
 » tores fidei Abraham, qui est pater omnium nostrum,
 » sicut Scriptum est, Quia patrem multarum gentium
 » posui te. » Omnes ergo hi prædestinati, vocati, justi-
 » ficati, glorificati cognoscent Deum gratia Testamenti
 » Novi, a minore usque ad majorem eorum.

XLI. Sicut ergo lex factorum scripta in tabulis lapi-
 » deis, mercesque ejus terra illa promissionis, quam carna-
 » lis, domus Israël cum ex Ægypto liberata esset, accepit,
 » pertinet ad Testamentum Vetus: ita lex fidei scripta in
 » cordibus, mercesque ejus species contemplationis, quam
 » spiritualis domus Israël ab hoc mundo liberata percipiet,
 » pertinet ad Testamentum Novum. Tunc fiet quod dicit
 » Apostolus, « Sive prophetiæ evacuabuntur, sive linguæ
 » cessabunt, sive scientia evacuabitur², » illa scilicet par-
 » volorum scientia in qua hic vivitur, quæ ex parte est per
 » speculum in ænigmate: propter hanc enim necessaria
 » est prophetia, cum adhuc præteritis futura succedunt;
 » propter hanc linguæ id est, multiplicitas significationum,
 » cum ex alio atque alio aliud atque aliud admonetur, qui
 » nondum æternam lucem perspicuæ veritatis mente pur-
 » gatissima contemplatur. « Cum autem venerit quod per-
 » fectum est, et totum hoc quod ex parte est fuerit evacua-
 » tum³, » tunc quod assumpta carne carni apparuit, ostendet
 » se ipsum dilectoribus suis: tunc erit vita æterna⁴, ut
 » cognoscamus unum verum Deum; tunc similes ei erimus,
 » quoniam tunc cognoscemus sicut et cogniti sumus⁵. Tunc
 » « Non docebit unusquisque civem suum, aut fratrem
 » suum, dicens: Cognosce Dominum. Omnes enim cognos-

¹ Rom. iv, 16. — ² I Cor. xiii, 8. — ³ Ibid. 10. — ⁴ Joan. xvii, 3. —
⁵ I Joan. iii, 2.

» cent eum, a minore usque ad majorem eorum¹.» Quod multis modis intelligi potest. Sive quia et illic quisque sanctorum tanquam stella ab stella differt in gloria². Nec ad rem quidquam interest, utrum « A minore usque ad majorem, » sicut dictum est, an si a majore usque ad minorem diceretur: quod similiter nihil interest, etiam si minores intellexerimus, qui tantummodo credere, majores autem qui etiam intelligere, quantum in hac vita potest, lumen incorporeum atque incommutabile valuerunt. Sive minores, tempore posteriores; majores autem tempore priores intelligi voluit. Simul enim promissam Dei contemplationem accepturi sunt omnes; quia et illi pro nobis meliora providerunt, ne sine nobis perfecti perficerentur³. Et ideo velut priores reperiuntur minores, quia minus dilati sunt; sicut in illo Evangelico denario per similitudinem dicitur, quem prius accipiunt qui posterius venerunt ad vineam⁴. Sive quolibet alio modo, qui me in praesentia forsitan fugit, minores majoresque accipiendi sunt.

XLII. Illud tamen, quantum potes, diligenter attende, quod tanto molimine conor ostendere: cum Testamentum Novum Propheta promitteret, non secundum Testamentum quod prius factum est populo Israël ex Aegypto liberato⁵, nihil eum de sacrificiorum vel quorumque sacramentorum commutatione dixisse, quamvis et ipsa sine dubio fuerat secutura, sicut secutam videmus, quod multis aliis locis eadem prophetica Scriptura testatur: sed tantummodo istam commendasse distantiam, quod leges suas daturus esset Deus in mentem eorum, qui pertinerent ad hoc Testamentum, et eorum scripturus in cordibus; unde Apostolus sumpsit, « Non atra-

¹ 1 Cor. xiii, 12, et Jerem. xxxi, 34. — ² 1 Cor. xv, 41. — ³ Hebr. xi, 40. — ⁴ Matth. xx, 8. — ⁵ Jerem. xxxi, 32.

» mento, sed Spiritu Dei vivi, non in tabulis lapideis, » sed in tabulis cordis carnalibus¹: » sempiternamque mercedem justificationis hujus, non terram de qua pulsati sunt Amorrhæi et Chettæi², et aliæ gentes quæ ibi commemorantur, sed ipsum Deum, cui adhærere bonum est³, ut bonum Dei quod diligunt, Deus sit ipse quem diligunt; inter quem et homines nisi peccata non separant, quæ non nisi per eandem gratiam dimittuntur. Unde cum dixisset: « Omnes enim cognoscent me, a minore usque » ad majorem eorum; » mox addidit: « Quia propitius » ero iniquitati eorum, et peccata eorum non memorabor » ultra⁴. » Per legem ergo factorum dicit Dominus: « Non concupisces⁵: » per legem fidei dicit Dominus: « Sine me nihil potestis facere⁶: » agebat enim de bonis operibus, hoc est, de palmitum fructibus. Cum igitur hæc appareat distantia Veteris et Novi Testamenti, quod lex ibi in tabulis, hic in cordibus scribitur, ut quod ibi forinsecus terret, hic delectet intrinsecus, ibique fiat prævaricator per occidentem litteram, hic dilector per vivificantem Spiritum: non ideo dicendum est, quod Deus adjuvet nos ad operandam justitiam atque operetur in nobis et velle et operari pro bona voluntate⁷, quia præceptis justitiæ forinsecus insonat sensibus nostris; sed quia intrinsecus incrementum dat⁸, diffundendo charitatem in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis⁹.

XLIII. Videndum est autem quomodo dicat Apostolus: « Cum enim gentes quæ legem non habent, natura- » liter quæ legis sunt faciunt, hi legem non habentes, » ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in

¹ 2 Cor. iii, 3. — ² Josue. iii. — ³ Psal. lxxii, 28. — ⁴ Jerem. xxxi, 34. — ⁵ Exod. xx, 17. — ⁶ Joan. xv, 5. — ⁷ Philip. ii, 13. — ⁸ 1 Cor. iii, 7. — ⁹ Rom. v, 5.

» cordibus suis¹ : » ne videatur non esse certa distantia Novi Testamenti, quod leges suas Dominus in cordibus populi sui se scripturum esse promisit, quandoquidem hoc gentes naturaliter habeant. Pertractanda igitur hæc quæstio, quæ non mediocris exorta est. Dicit enim aliquis : Si Deus hinc discernit a Vetere Testamento Novum, quod in Vetere legem suam scripsit in tabulis, in Novo autem scripsit in cordibus : fideles Novi Testamenti unde discernuntur a gentibus, quæ habent opus legis scriptum in cordibus suis, quo naturaliter quæ legis sunt faciunt ; quasi jam illo populo vetere potiores, qui legem accepit in tabulis, et novo populo priores, cui hoc præstatur per Testamentum Novum, quod his natura jam præstitit ?

XLIV. An forte eas gentes commemoravit Apostolus, scriptam in cordibus habere legem, quæ ad Novum pertinent Testamentum ? Ad hoc enim unde venerit, intuentum est. Primo Evangelium commendans, ait : « Virtus » enim Dei est in salutem omni credenti, Judæo primum » et Græco. Justitia enim Dei in eo revelatur ex fide in » fidem, sicut scriptum est : Justus autem ex fide vivit². » Deinde loquitur de illis impiis, quibus propter superbiam nec cognitio Dei profuit, quia non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt³. Inde transit ad eos qui judicant et agunt talia, qualia condemnant, nimirum propter Judæos, qui de lege Dei gloriabantur⁴, quamvis adhuc eos nominatim non exprimat, et ideo dicit : « Ira » et indignatio, tribulatio et angustia in omnem animam » hominis operantis malum, Judæi primum et Græci : » gloria autem et honor et pax omni operanti bonum, » Judæo primum et Græco. Non est enim personarum » acceptio apud Deum. Quicumque enim sine lege pec-

¹ Rom. II, 14. — ² Id. I, 16. — ³ Ibid. 21. — ⁴ Id. II, 3.

» caverunt, sine lege et peribunt ; et quicumque in lege » peccaverunt, per legem judicabuntur. Non enim auditores legis justi sunt apud Deum, sed factores legis justificabuntur. » His verbis hoc unde agitur subjungit, et dicit : « Cum gentes quæ legem non habent, naturaliter quæ legis sunt faciunt¹ : » et cætera quæ jam supra commemoravi. Proinde non videtur alios hic significasse sub nomine gentium, quam eos quos nomine Græci supra significabat, cum diceret : « Judæo primum et » Græco. » Porro si Evangelium « Virtus Dei est in salutem omni credenti, Judæo primum et Græco² ; et ira » et indignatio, et tribulatio et angustia in omnem animam hominis operantis malum, Judæi primum et » Græci, gloria autem et honor et pax omni operanti bonum, Judæo primum et Græco³ ; » iste autem Græcus nomine gentium significatus est naturaliter quæ legis sunt facientium, et quæ scriptum habent opus legis in cordibus suis : profecto ad Evangelium pertinent gentes, quibus lex in cordibus scripta est ; eis quippe credentibus virtus Dei est in salutem. Quibus autem gentibus bene operantibus gloriam et honorem pacemque promitteret, extra Evangelii gratiam constitutis⁴ ? Quia enim personarum acceptio non est apud Deum, et non auditores legis, sed factores justificantur ; ideo sive Judæus sive Græcus, hoc est, quilibet ex gentibus crediderit, salutem in Evangelio pariter habebit. « Non enim est distinctio, » sicut postea dicit, Omnes enim peccaverunt, et egent » gloria Dei, justificati gratis per gratiam ipsius⁵. » Unde autem factorem legis Græcum justificari diceret, sine gratia Salvatoris ?

XLV. Neque enim contra se ipsum diceret, quod ait :

¹ Rom. III, 8-14. — ² Ibid. 16. — ³ Id. II, 8. — ⁴ Ibid. I et 13. — ⁵ Id. III, 23.

« Factores legis justificabuntur¹ ; » tanquam per opera, non per gratiam justificentur : cum dicat gratis justificari hominem per fidem sine operibus legis, nihil aliud volens intelligi in eo quod dicit : « Gratis, » nisi quia justificationem opera non præcedunt. Aperte quippe alibi dicit : « Si gratia, jam non ex operibus, alioquin gratia » jam non est gratia². » Sed sic intelligendum est : « Factores legis justificabuntur, » ut sciamus eos aliter non esse factores legis, nisi justificentur : ut non justificatio factoribus accedat, sed ut factores justificatio præcedat. Quid est enim aliud, justificati, quam justi facti, ab illo scilicet qui justificat impium³, ut ex impio fiat justus? Si enim ita loqueremur, ut diceremus : Homines liberabuntur; hoc utique intelligeretur, eis qui jam homines essent accedere liberationem : si autem diceremus : Homines creabuntur; non utique intelligeretur eos creari qui erant, sed ipsa creatione homines fieri. Itaque si dictum esset : Factores legis honorabuntur; non recte acciperemus nisi honorem illis qui jam essent factores legis accedere : cum vero dictum est : « Factores legis justificabuntur; » quid aliud dictum est quam, justi justificabuntur? factores enim legis utique justi sunt. Ac per hoc tantumdem est ac si diceretur : Factores legis creabuntur, non qui erant, sed ut sint : ut sic intelligerent etiam Judæi legis auditores, indigere se gratia Justificatoris, ut possint esse factores. Aut certe ita dictum est : « Justificabuntur, » ac si diceretur : Justi habebuntur, justi deputabuntur : sicut dictum est de quodam : « Ille autem volens se justificare⁴, » id est, ut justus haberetur et deputaretur. Unde aliter dicimus : Deus sanctificat Sanctos suos : aliter autem, « Sanctificetur nomen tuum⁵. » Nam illud ideo,

¹ Rom. II, 13. — ² Id. III, 24-28, et XI, 6. — ³ Id. IV, 5. — ⁴ Luc. X, 29
— ⁵ Matth. VI, 9.

quia ipse illos facit esse Sanctos, qui non erant Sancti : hoc autem ideo, ut quod semper apud se sanctum est, sanctum etiam ab hominibus habeatur, id est, sanete timeatur.

XLVI. Si ergo gentes commemorans, naturaliter quæ legis sunt facientes, et scriptum habentes opus legis in cordibus¹, illos intelligi voluit qui credunt in Christum; quia non sicut Judæi præmissa sibi lege veniunt ad fidem : non est cur eos conemur discernere ab iis quibus Dominus per Prophetam promittens Testamentum Novum², dixit leges suas se scripturum in cordibus eorum³; quia et ipsi per insertionem, quam oleastro præstitam dicit, ad eandem oleam, hoc est, ad eundem Dei populum pertinent : potiusque concordat prophetico etiam hoc apostolicum testimonium : ut hoc sit pertinere ad Testamentum Novum, legem Dei habere non in tabulis, sed in cordibus scriptam, hoc est, in intimo affectu justitiam legis amplecti, ubi fides per dilectionem operatur. « Quia ex fide justificat gentes Deus⁴ : » Quod « Scriptura prævidens, prænuntiavit Abrahamæ, dicens : In semine tuo benedicentur omnes gentes⁵ : » ut per hanc promissionis gratiam olivæ insereretur oleaster⁶, et fierent fideles gentes filii Abrahamæ « In semine Abrahamæ, quod est » Christus⁷, » sectantes ejus fidem, qui non accepta in tabulis lege, nondumque habens ipsam circumcisionem, « Credidit Deo, et deputatum est illi ad justitiam⁸. » Ac sic tale erit hoc quod de ejusmodi gentibus dixit Apostolus : quod « Opus legis scriptum habeant in cordibus » suis⁹ : » quale est illud ad Corinthios : « Non in tabulis » lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus¹⁰. « Ita enim

¹ Rom. II, 14. — ² Jerem. XXXI, 33. — ³ Rom. XI, 24. — ⁴ Galat. V, 6.
— ⁵ Id. III, 8. — ⁶ Gen. XXII, 18. — ⁷ Galat. III, 16. — ⁸ Gen. XV, 6. —
⁹ Rom. IV, 3, et II, 15. — ¹⁰ I Cor. III, 3.

fiunt de domo Israël, cum præputium eorum in circum-
cisionem deputatur, eo quod justitiam legis non præci-
sione carnis ostendunt, sed cordis charitate custodiunt :
quoniam « Si præputium justitias legis custodiat, nonne
» præputium ejus, inquit, in circumcisionem deputabi-
» tur¹ ? » Et propterea in domo veri Israël, in quo dolus
non est², participes sunt Testamenti Novi, quia dat Deus
leges in mentem ipsorum, et in cordibus eorum scribit
eas digito suo, Spiritu sancto, quo ibi diffunditur cha-
ritas³, quæ legis est plenitudo⁴.

XLVII. Nec moveat, quod « Naturaliter eos dixit
quæ legis sunt facere⁵, » non Spiritu Dei, non fide,
non gratia. Hoc enim agit Spiritus gratiæ, ut imaginem
Dei, in qua naturaliter facti sumus, instauret in nobis.
Vitium quippe contra naturam est, quod utique sanat
gratia : propter quam Deo dicitur : « Miserere mei, sana
» animam meam, quoniam peccavi tibi⁶. » Proinde na-
turaliter homines quæ legis sunt faciunt : qui enim hoc
non faciunt, vitio suo non faciunt. Quo vitio lex Dei est
deleta de cordibus : ac per hoc, vitio sanato, cum illic
scribitur, fiunt quæ legis sunt naturaliter : non quod per
naturam negata sit gratia, sed potius per gratiam repa-
rata natura. « Per unum quippe hominem peccatum in-
» travit in mundum, et per peccatum mors, et ita in
» omnes homines pertransivit, in quo omnes peccave-
» runt⁷ : » et ideo quia « Non est distinctio, egent gloria
» Dei, justificati gratis per gratiam ipsius⁸. » Qua gratia
in interiore homine renovato justitia scribitur, quam
culpa deleverat : et hæc misericordia super genus huma-
num per Christum Jesum Dominum nostrum. « Unus

¹ Rom. 11, 26. — ² Joan. 1, 47. — ³ Rom. v, 5. — ⁴ Id. XIII, 10. —
⁵ Id. 11, 14. — ⁶ Psal. XL, 5. — ⁷ Rom. v, 12. — ⁸ Id. III, 22.

» enim Deus, unus et mediator Dei et hominum homo
» Christus Jesus¹. »

LVIII. Si autem hi qui naturaliter quæ legis sunt fa-
ciunt, nondum sunt habendi in numero eorum quos
Christi justificat gratia ; sed in eorum potius, quorum
etiam impiorum, nec Deum verum veraciter justequè co-
lentium, quædam tamen facta vel legimus, vel novimus,
vel audimus, quæ secundum justitiæ regulam non solum
vituperare non possumus, verumetiam merito rectequè
laudamus : quanquam si discutiantur quo fine fiant, vix
inveniuntur quæ justitiæ debitam laudem defensionemve
mereantur² : verumtamen quia non usque adeo in anima
humana imago Dei terrenorum affectuum labe detrita est,
ut nulla in ea velut lineamenta extrema remanserint, unde
merito dici possit etiam in ipsa impietate vitæ suæ facere
aliqua legis vel sapere ; si hoc est quod dictum est : « Quia
» gentes quæ legem non habent, hoc est, legem Dei, na-
» turaliter quæ legis sunt faciunt, » et quia hujusmodi ho-
mines « Ipsi sibi sunt lex, et scriptum opus legis habent
» in cordibus suis³, » id est, non omni modo deletum est,
quod ibi per imaginem Dei cum crearentur impressum
est : etiam sic illa differentia non perturbabitur, qua
distat a Vetere Testamentum Novum, eo quod per Novum
scribitur lex Dei in corde fidelium, quæ per Vetus in ta-
bulis scripta est. Hoc enim illic scribitur per renovatio-
nem, quod non omni modo deletum est per vetustatem.
Nam sicut ipsa imago Dei renovatur in mente credentium
per Testamentum Novum, quam non penitus impietas
aboleverat ; nam remanserat utique id quod anima ho-
minis nisi rationalis esse non potest : ita etiam ibi lex Dei
non ex omni parte deleta per injustitiam, profecto scribi-
tur renovata per gratiam. Nec istam inscriptionem, quæ

¹ 1 Tim. 11, 5. — ² Vide lib. 4. cont. Julian. cap. 4. — ³ Rom. 11, 14.